

Tajuline, objektiivne ja sümboliline linnaruum Supilinnas¹

Tiit Remm

Supilinn kui linn

Annelinn, Tammelinn, Hiinalinn, Supilinn – need Tartu piirkondade nimetused viitavad ideele linnast kui linnakeste kogumist. Annelinn ja Tammelinn on ühtlasi asutatud ja planeeritud piirkondadena, mis aitaksid linnaruumi korras-
tuse kaudu teostada ühiskondlikke ideaale. Kuigi Supilinna kujunemislugu ei seo teda asutamisaktiga ega ühiskonnateoreetiliste ideede rakendamisega, võib ometi leida alusideed eraldiseisvast linnast nii elanike kohaliku identiteedi loomes ja seejuures Tartule vastandumises kui ka institutsionaliseerimisaktides, nagu Supilinna lipu õnnistamises, piirkonna nimetamisest rääkimata. Kuigi pigem on tegu linnaosaga, pole Supilinn sedagi ranges mõttes omavalitsusliku allüksusena, vaid rohkem temaatilise piirkondliku üksusena, millel on teatav kodanikualgatuslik juhtimine ning aktiivne identiteediloome. Seejuures oleks mõneti problemaatiline määratleda Supilinna ka linnalise piirkonnana – ühelt poolt arvestades laiemas sotsiokultuurilises kontekstis levinud *linnalisuse* mõistet ning teisalt kohalike elanike identiteedimääratlusi, mis sageli rõhutavad just n-ö külalikkust (eelkõige külakogukondlikkuse mõttes). Viimase näiteks võib tuua supilinlaste endi väljenduste hulgast Naatan Haameri sõnad:

Elame külakeses keset Tartut, mis pakub omalaadseid võimalusi, võrreldes harjumuspärase ettekujutusega linlaste elust. Külal on ehedaid kontakte alati rohkem kui linnas. Külal tuntakse üksteist ja elatakse üksteisele kaasa. Külal teatakse kõike, mis ümbruses toimub, ning see läheb elanikele ka korda. Külal ei alga ega lõpe kodu ukselävega, vaid kodutunne ulatub kaugemale.²

1 Uuringut toetasid Eesti Teadusfondi grantid ETF9284 "Sotsiosemiotika: teooria ja rakendus" ja ETF7988 "Nimetamise võim ühiskonnas ja kultuuris" ning Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Kultuuriteooria Tippkeskus).

2 Haamer, N. 2012. Tere, kallid kaassupilinlased! – Supilinna Tirin nr 10.

Pidades silmas Supilinna identiteedi rajamist kogukondlikkusele, tasub meenutada linnauurimise üht klassikut Louis Wirthi, kelle järgi eristab linna- list eluviisi mittelinnalisest see, et esimene põhineb vabatahtlikel ja teine kohustuslikel inimsuhetel.³ Supilinna külakogukonna identiteediga on vastuolus elanike eluviis, mis on just nimelt valdavalt linnaline ning oma kogukondliku identiteedi loomes teatraalne ja mänguline, sobitudes sellisena just linnakultuuri konteksti. Siinkohal tasub meenutada ka Lewis Mumfordi ideed linnast kui kohast, kus erinevad inimesed ning nende tegevused ja kultuurid puutuvad tihedalt kokku, mis loob draama, mis mujal võimalik poleks, ning teisalt Juri Lotmani rõhutatud Peterburi ja üldisemalt linnade teatrasust, kus arhitektuur on lavakujunduseks ning inimesed veedavad päevi ruumist ruumi liikudes rolle vahetades.⁴

Niisiis võiks Supilinna pidada *linnalisust eitavaks justkui-linnaosaks*, kus puhtlinnalise eluviisiga inimesed püüavad arvata, et elavad mittelinnaliselt ruumis, mis moodustab eraldi linnaüksuse oma kodanikualgatusliku miljöövääristamise kaudu ning millele luuakse entusiastliku kodanikualgatusliku korras suulisest ajaloost (folkloorist) kirjalikku ajalugu. Kuigi faktide ja vormide tasandil ei pruugi need viimased alati rangelt eristatavad olla, siis ometi on neil ajalugudel kultuuris erinev funktsioon, millest pikemalt allpool.

Supilinna sellise eripärase linnalisuse puhul tuleb seega arvestada ka linnaliste joonte võimalikku laenatust – olukorda, kus eluviisi, identiteedi või ruumi linnalisena mõistetakse jooned tulenevad asjaoludest, mis asuvad väljaspool piirkonda ennast. Pidades silmas Supilinna asumist Tartu üldisemas linnakontekstis ja tema mitmete linnalisena mõistatavate funktsioonide teostamist teiste linnaosade kaudu (iseloomulik on siin sootsiumi jaoks oluliste kultuuri- ja lasteasutuste, aga samuti kaubanduse paiknemine väljaspool piirkonda) või nende tinglikku teostatust (näiteks linnaosa administreerimisega kodanikualgatusliku korras), võib siiski olla kasulik vaadelda Supilinna just linnalise ruumi ja aja perspektiivist. Kuidas siis ikkagi mõista Supilinna linnaruumi keset juba mitmeid aastaid toimuvat piirkonna füüsilist ja mentaalset uuenduskuuri?

3 Wirth, L. 1938. Urbanism as a way of life. – American Journal of Sociology, vol. 44 (1), lk 1–24.

4 Mumford, L. 1938. The Culture of Cities. New York: Harcourt, Brace & Co; Lotman, J. 1999 [1984]. Peterburi sümbolika ja linnasemiootika probleeme. Lotman, J. Semiosfäär. Tallinn: Vagabund, lk 325–349.

Mis on linna ruum ja linnaruum?

Linnaruum sotsiokultuurilise nähtusena on olemuslikult semiootiline. Tööpoolest, eksisteerib füüsiline linnaruum, ent iga kasutus, iga mõtestus ja arusaam, sealhulgas ka millegi just *linnaruumina* äratundmine eeldab selle semiootilisust – semiootilist ruumi ja ruumi semiotiseerimist. Linnaruumile on omistatud tähendused, ruumilisi vorme luuakse millegi tähistamiseks (Umberto Eco järgi erinevate funktsioonide tähistamiseks⁵), ruum korrastab ja ruumistab sootsiumite sotsiaalseid struktuure ning sümbolsüsteeme. Ometi pole linnaruum üksnes omistatud tähenduste passiivne kandja, vaid on ka ise osaline tähendusloomelistes protsessides. Linna enese ning selle tajumisviiside ja -situatsioonide mitmekesisusest lähtuvatest kogemustest ja mõtestamistest moodustub tähendusloomeline kogum. Ilmnev *linnaruum* kui kogum füüsilisest ruumist, sotsiaalsetest suhetest, märgisüsteemidest ja teadmistest on oma moodi struktuur sotsiokultuurilisele reaalsusele – maailmale, milles inimesed endale teadaolevalt igapäevaselt elavad. Toimides ühtaegu etteantud reaalsusena ning tõekspidamiste materialiseeringuna, sisaldab selline *linnaruum* linnareaalsuse semiotiseerimise tasandeid ning samaaegselt objekteerib individuaalseid ja sotsiaalseid semiootilisi reaalsusi. Arusaam linnast kui sotsiokultuurilisest nähtusest eeldab integreerivat vaadet, mis tunnustaks linnalise tähendusloome ja selle kontekstis ka linnaruumi mitmetasandilisust.

Linnade käsitlemises võiks eristada kolme peamist lähenemist linnaruumile: subjektiivselt tajutav linnaruum, objektiivselt peetav ja mõõdetavusega seotud linnaruum ning märgiline linnaruum. Täpsemalt vaadeldes on siiski nende kõigi puhul tegu semiootilise linnaruumi vormidega. Nende aluseks on linna mõtestamisele iseloomulikud semiotiseerimise baasmehhanismid ning need linnaruumid põhinevad niisiis vastavalt kas tajulisel semiotiseerimisel, objekteerimisel või tähistamisel. Linnaruumis liikumine, tema kasutamine sotsiaalseks interaktsiooniks, linna representeerimine, rakendamine tähendusliku keskkonnana kirjanduses jne on tegevused, milles kasutatakse linnaruumi semiotiseerimise alusmehhanisme ning kus nende üks või teine tüüp ka domineerida võib. Nii on näiteks linnaplaneerimine mitmekülgne tegevus, mis lähtub nii tajulisest, n-ö objektiivsest kui ka sümbolilisest ruumilisusest, on suunatud selle korrastamisele (füüsilise ruumi kujundamise kaudu) ning annab juhendeid nii linnas liikumiseks, linna muutmiseks kui ka tema interpreteerimiseks.

5 Eco, U. 1986 [1968]. Function and sign: Semiotics of architecture. – Gottdiener, M., Lagopoulos, A. Ph. (eds.), The City and the Sign: An Introduction to Urban Semiotics. New York: Columbia University Press, lk 59–86.

Järgnevalt visandan mainitud kolm linnaruumi semiotiseerimise viisi, et siis vaadelda, kuidas on linna erinevad ruumilisused ja ajalisused realiseeritud Supilinna puhul. Esiteks, linnaruumi tajukeskse semiotiseerimise tasand on seotud mitte linna kui objektiga, vaid *linnalisuse* kui omadusega. Nii peaks näiteks ingliskeelne sõna *urban* viitama uurimisdistsipliinide puhul, et nende objekt (näiteks sotsiaalsed suhted, kultuurid või ruum ja selle kasutus) evib teatud linnalisuse tunnust, küsimata seejuures linna terviku või linnas asumise kohta. Alexandros Ph. Lagopoulos osutab linnaruumi tähenduslikkuse uurimise olemuslikule erinevusele nii regionaalse kui ka arhitektuurilise ruumi tähenduslikkuse uurimisest.⁶ Linn koondab talle eripärasel moel paljusid äratuntavaid elemente oma eripärade ja tähendustega – näiteks asju, inimesi ja teisi elusolendeid, sotsiaalseid suhteid, olukordi, sündmusi, disainilahendusi jne, mida võib pidada n-ö linnalisteks. Siiski, või just iseäranis seetõttu, moodustub neist näiliselt suvalistest detailidest eluline tervik, mida inimsubjekt tajub keskkonnana. Sellise linna kui tunnetusliku terviku piir või äär asub seal, kus elemendid lakkavad töötamast linnaliselt. Nii tekib linna ja maakoha või hüljatud linna erinevuse tunnetus mitte niivõrd elementide olemasolust, vaid nende tiheduse ja seotuse märkamisest. See viitab kohalike eripärade ja linnale iseloomulike rütmide analüüsile kui linnalisuse uurimise ühele võimalusele.⁷ Kui vastanduses linn vs. mitte-linn võib arusaam mitte-linnast olla konstrueeritud linna vastandina, moonutatud peegelpildina, siis eeltoodud semiotiseerimise tasandil on oluline erinevuse äratundmine, mitte markeeritud vastandamine.

Teine linnaruumi semiotiseerimise viis esitab linnaruumi nähtuste objektiivse asukohana. Selle vaate jaoks on linn etteantud ja ruumiliselt piiritletud raamistu, mille alusel saab otsustada, mis kuulub ja mis ei kuulu linna. Nõnda kuuluvad võrdsel alusel linna nii märgiprotsessid kui ka füüsilised objektid, näiteks linna piires leiduvad arheloogilised ja paleontoloogilised mälestised, loomad-taimed, samuti grafiti ja kohalik kirjanduskultuur. Linnauurimise, sh linnasemiootika valdkondadest kuuluvad siia arhitektuuri, ruumi ning samuti linna ühiskonna, kultuuri ja igapäevaelu uurimine. Sellise lähenemisviisiga

6 Lagopoulos, A. Ph. 1987. Urban and regional semiotics: A multidisciplinary discussion. – Sebeok, T. A., Umiker-Sebeok, J. (eds.). The Semiotic Web. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter, lk 466–506.

Seevastu rõhutab Umberto Eco oma töös (vt eelmine märkus) pigem, et nii tarbeasjade kui ka arhitektuuri ja siit edasi ka linnaruumi kujunduse puhul on universaalseks tähenduslikkuse lätteks viitamine kasutusele, mida objekt võimalikuks teeb (näiteks trepp ülesminemise ja tänav liikumise). Ruumi eriline linnalisus ei saaks niisiis olla seotud tähenduse omistamisega printsiipide tasandil, vaid peaks seostuma omistatavate tähenduste endiga.

7 Vt nt Lefebvre, H. 2009 [2004]. Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life. New York, London: Continuum.

linnasemiootika otsib eelkõige linnaruumis olevaid märke ja märgisüsteemide väljendusi ning vaatleb nende kujunemist ja kujundamist. Kuigi need märgisüsteemide väljendused võivad olla sarnaselt eespool jutuks olnule eriomaselt linnalised, on selle vaate jaoks oluline siiski sattumuslik asukoht, mida peegeldab hästi näiteks püüd uurida linnas leiduvaid märke diskursusena linnas.⁸ Linn ise ilmneb siin objektiivse kompleksina, mis on kirjeldatav statistiliste tunnuste kaudu. Tasub aga tähele panna, et kuigi vaadeldavad nähtused võivad küll linnas asuda, pole tegu siiski iseenesest linnaliste objektidega, vaid üksustega, mille mõtestamine ja linnaga seostamine või mille kasutamine linna määratlemiseks lähtub subjektide suvast, kokkulepetest ja õpitud arusaamadest. Nii on linna määrava tunnuseks võimalik välja tuua füüsilis-geograafilist territooriumi, raha-, informatsiooni- või materjalivoogusid, inimeste, ehitiste või millegi muu kontsentratsiooni jms, samuti teatud institutsioonide olemasolu kui linnalisuse kriteeriumi – näiteks restoranid, kohvikud ja muud lõbustusasutused, lasteaed, kool ja turg või promenaad ja park. Neist viimase rajamine Supilinna on ka piisavalt oluline teetähis, et Tartu linna arengukavas kauge tulevikueesmärgina äramärkimist leida.⁹ Sellise lähenemise puhul on linna ruum ja aeg iseloomulikult objektiivsed mõõtmed ja ressursid. Ka linna piir on siin pigem statistiliselt määratletav joon – erinevalt eespool jutuks olnud linnalisuse tunnusest lähtuvast arusaamast, mis seoks piiri erinevuse äratundmise tunnetusliku aktiga ja seega nõuaks vastava subjekti arvessevõtmist. Oma materialiseeritud vormis on keskaegne linnamüür olnud aga nii muutuse äratundmise koht kui ka tegelik linnapiir, mis lahutab erineva rahvastiku ja majandustehingute tihedusega ning ka erineva maakasutuse ja erinevate hindadega piirkondi ning hoiab linnas olevat sees ja väljas olevat väljas. Ent vähemalt sama oluline on olnud müüri linna piiri deklareeriv, seega eelkõige märgiline funktsioon. See on otseselt seotud linnaruumi tähendustamise järgmise tüübiga.

Kolmanda lähenemise jaoks on linn kontseptuaalne terviklik üksus. See on seotud linna defineerimise, piiritlemise, nimetamise ja asutamisega ning tema seotusega kultuuriliste ideaalidega. Selle järgi peaks linna mõistma kui abstraktset kultuurilist ideed. Nii on linn kultuuriliseks ideaaliks ja ideaalkultuuriks – olgu tegu taevase Jeruusalemma või progressiideoloogia ratsionaalse linnaga. Selline linn kui ideaalmudel võib olla ning sageli ka on projitseeritud materiaalsesse ruumi, kas siis ideaal- ja reaallinn (ja edasi kultuuri) tervikuna (näiteks Jeruusalemma seostamine taevase Jeruusalemmaga ning kristlike lin-

8 Vt nt Scollon, R., Scollon, S. W. 2003. Discourses in Place: Language in the Material World. London, New York: Routledge.

9 Tartu linna arengukava aastateks 2013–2020. <https://www.tartu.ee/data/Tartu%20linna%20arengukava%20aastateks%202013-2020.pdf>

nadega üldisemalt) või linna osa mõne elemendiga (näiteks linna keskpunkti tähistamine kui linna projitseerimine maailma teljele). Sellise linna kui kultuurilise mudeli ruum on samuti metafooriline kategooria – ruum on eelkõige teatud (nt sümboliliste või sotsiaalsete) suhete abstraktne korrastus. Kuigi objektiivne materiaalne piir on siin linna jaoks ise ebaoluline, funktsioneerib linnamüür kontseptuaalse linna sümbolilise piiri materialisatsioonina. Piir on sageli ka sellise linnakontseptsiooni olemuslik element, näiteks võimaldades linna ja mitte-linna vastandust kujul *tsiviliseeritud* linnaline piirkond ja *barbaarne* maapiirkond; Tallinna näitel võib müüri ehitamist käsitleda erinevatest kogukondadest ühtset tervikut loova piiritlusaktina.¹⁰

Supilinna sümboliline aeg ja ruum

Alustades viimasest linnaruumi tüübist, tuleb täheldada, et Supilinna n-ö sümbolilise ruumi ja aja valdkond on problemaatiline. Võiks väita, et Supilinnal pole klassikalise linna mõttes ajalugu, Supilinna pole ka tihedalt seostatud ruumiliste ja ajaliste ankrupunktidega – kohtade või sündmustega, mille kaudu kultuuris mõtestatakse ümbritsevat maailma, olevikku ja minevikku, näiteks suhestumisele 1944/45. aasta sündmustega Eestis ning Tallinna Tõnismäega, mis aktualiseerus mõneks aastaks. Kuigi Supilinna viimasel ajal avalikkuse ette toodav suuline ajalugu pajatab paljudest rohkem või vähem kuulsatest isikutest, ei ole just palju selliseid sümbolisikuid või -sündmusi, kes või mis oleksid tähistatud ka linnaruumis. Kui sinne Lepiku tänav kõrvale jätta, siis on ajalooliste isikute ja sündmustega seotud ruum siin täpsemalt määratlemata või privaatne; näiteks võib selline ruum eksisteerida teadmisenä isikuga seotud korterist, kuid mitte talle pühendatud avaliku ruumi, koha või majana. Puuduvad kohad, mida võiks pidada traditsioonilises mõttes keskusteks ruumiliselt ja kultuuriteadvuse seisukohalt – monumendid, väljakud, avaliku funktsiooniga majad, rahvakogunemisi soodustavad ruumiplaneeringud ja kujunduselemendid, nagu teadetetulbad, poe-esised jms.

Siiski on just folkloorist ajaloo tekitamise protsess see, milles Supilinna sümbolse tasandi ruumi viimastel aastatel aktiivselt luuakse. See ruum on aga seotud just kohaliku dominantsest arendatava kultuuriga. Nii võib näha ruumi semiotiseerimise klassikaliste vahendite rakendamist kohaliku n-ö kodanikualgatuskultuuri eksternaliseerimiseks, mille näiteks on 2011. aastal Supilinna

päevade ajal pidulikult avatud koera reljeef ühel Tähtvere tänava äärsel maja-seinal – nn mälestusmärk Rikule. Erinevate sotsiokultuuriliste üksuste, olgu kultuuride, ettevõtete või perekondade, üks tähtsaimaid ankurdamise vahendeid on nende alguse määratlemine ajas, ruumis ja maailmapildi seletuslikus süsteemis. Alguse määratlemise retooriline konstruktsioon on ka üks olulisi ideid, mida materiaalses ruumis tähistamise kaudu objektiveerida. Nii võib leida linnaruumist sageli linnade ja kultuuride tinglike alguste või isegi kogu maailma alguse tähiseid ning teisalt ka selliste alguste rituaalset tähistamist. Tartu puhul võib selle kohta tuua mitmesuguseid näiteid: Vanemuise teatri nimetamine mütoloogilise tegelase järgi, kes muuhulgas on seotud Emajõe paigalegendiga; hansapäevade tähistamine koos linna esmamainimisele viitamisega; muinaslinnuse asukoha tähistamine Toomemäel n-ö tõelise, „muistse vabaduse“ aegse algusena; Meelise ja Vjatško skulptuur viitamas linna algusele ja kultuuride kohtumispaigaks olemisele¹¹ (siin võib leida paralleeli ka ühe laialt levinud müüdiga, et kultuur sai alguse kahe hõimu või muu üksuse liitumisel). Kuigi Supilinna ajalugu on pikk, on seoseid sellise sümbolse algusega vähe. Pigem on tänapäevases arusaamas domineerimas Supilinna olemuse sidumine „19. sajandist pärinevate“ hoonetega ning lugudega Teise maailmasõja eelsete inimeste eluolust; just hoonete külge on suuresti ankurdatud ka miljööväärtuslikkuse retoorika. Miljöo väärtustamise praktika on loomulikult oluliselt mitmekesisem ning nn 19. sajandist säilinud hoonetesse (kuna hooned on pidevas kulumise, täiendamise ja parandamise protsessis) ja nende osadesse valivalt suhtuv, ent see ei vähenda sümbolse ajaloolise määratluse olulisust.

Supilinna puhul on aktuaalne igapäevaelu ning kogemusliku ruumi ja aja tasand, sümbolne ruum ja aeg on küll aktiivsel loomisel, ent siiski justkui pidepunktideta. Kas suulisele pärimusele toetuv sümbolse ruumi ja aja konstrueerimine on edukas ning kuivõrd see materiaalsesse ruumi ankurdatakse, ilmneb aja jooksul. Samas on võimalik olukorda tõlgendada ka mitte niivõrd ametliku ajaloo puudumisena kui rõhutatud asumisena kultuuriruumilises perifeerias. Seejuures võib ajalooline teadlikkus olla tugev, ent seotud eemal oleva ruumiga (näiteks Supilinnas elanud tudengite ja õppejõudude kaudu ülikooliga, mis ise ei asu Supilinnas) või eemal olevas ruumis tähistatud (näiteks linna ajalooliste väravate tähistamine Toomemäe nõlval Jakobi tänava ääres ning sellega seonduv arusaam ajaloolisest Supilinnast kui tüüpilisest müüritagusest eeslinnast).

11 Vt ka Remm, T. 2009. „Alguse“ ja „lõpu“ kui linna kirjeldamise vahendite kuulumisest linna juurde. „Acta Semiotica Estica“ nr 6, lk 86-105.

10 Zobel, R. 1966. Tallinna linnamüür. Tallinn: Eesti Raamat.

Supilinna ruumi tajukeskne semiotiseerimine

Supilinna jaoks ilmselt peamiseks võib pidada kogemuslikku ruumi ja aega. Mitte üksnes seetõttu, et see on see, milles elatakse, vaid et ka representatsioonides leiavad rõhutamist just igapäevane praktika ja keskkonna rütmid. Neile tuginevana ja nende koondumispunktina esitatakse ka kohalike ühisuritust, Supilinna päevi:

Jälle vulisevad veed. Meie armas Supilinn sirutab end kevadises karguses ja ringutab soojas päiksepaistes. Kodulinlased võtavad kätte rehad ja küünitavad labidate järele, et muuta oma linnaosa pärast pikki talvekuid jälle säravalt sillerdavaks ja puhtusest kiiskavaks. Kuid vahel ei piisa ainult oma aias askeldamisest ning garaažis nokitsemisest – tuleb koos midagi tõeliselt suurt ja huvitavat ette võtta!¹²

Supilinn oleks justkui nn vahetu elu ning sellele iseloomuliku ruumi ja aja paik. See linnaruumi tajukeskse märkamise ja mõtestamise valdkond on kohal ja piirkonnale iseloomulik nii siinsete elanike kui ka teiste tartlaste silmis, ent piirkonna mõtestamise protsessi seisukohalt ehk huvitavamgi on selle ajalis-ruumilisuse kandumine teist tüüpi ruumilisuste valdkonda, linnaruumi sümbolilisse ja objektiveeritud ruumi. Nii toetuvad Supilinna sihipärane identiteediloomes Supilinna Seltsi eestvedamisel ning samuti sellega seotud planeerimisalased diskussioonid suuresti just piirkonna tajulisele eripärale. Oluline pole niivõrd konkreetse ehitise vanus, uusehitiste modernne stiil ega arhitektuuri väärtustamine kunstiteostena, elanike sotsiaalsed probleemid ega inimeste sotsiaalsed, individuaalsed ja materiaalsed erinevused, vaid pigem olemasoleva tunnetusliku keskkonna säilitamine, arhitektuuridetailide sarnasus ja sellest tulenev sobivus ümbritsevaga – see eripärane muutumisprotsess, mida Mart Hiob nimetab Supilinna arengust rääkides „rahulikuks kulgemiseks”¹³. Samuti keskenduvad mälestused Supilinnast, mida on viimastel aastatel rohkesti avaldatud nii Supilinna Seltsi iga-aastases ajalehes Supilinna Tirin kui ka raamatutes¹⁴, eelkõige eluolu kajastamisele. Isiklike mälestuste repertuaarist valitav koos selle loetavaks jutustuseks kujundamisega on osaks n-ö ametliku kultuurimälu loomisel ning osutab sellele, mida peetakse ajaloo osaks kaasmiseks piisavalt tähtsaks. Sellise eluolulisuse eripära joonistub veelgi selgemalt välja kahe näite põhjal. Esiteks, jagades küll suurt osa *eluolulisuse* materjalist, konstrueerib *elulugude* žanr terviklikku ühele isikule keskendunud sündmuste ja temaga seotud kohtadega lugu, mis eluolulistest jutustustest sellise keske kor-

12 Lillo, K. 2010. Tule Supilinna päevadele. - Supilinna Tirin nr 8.

13 Hiob, M. 2010. Aeg võib tuua Supilinna kohale ohte. - Supilinna Tirin nr 8.

14 Nt Supilinn minu elus. Koostanud H. Valk. Tartu: Supilinna Selts, 2006.

rastusena puudub. Teise näitliku kontrastina olgu toodud Teine maailmasõda, mida Supilinna puhul meenutatakse eelkõige eluolulise juhtumisena – vastupidiselt selle ajaloolise nähtuse rõhutatud sündmuslikkusele, mis iseäranis sõjamonumentide üle peetavais diskussioonides ja vastavas praktikas esile tuleb.¹⁵

Kulgemislikkuse kõrval on Supilinna puhul üks enim rõhutatud aspekte sotsiaalsed interaktsioonilised tegevused – laste mäng, naabritevaheline suhtlus, ühised toimetamised, teiste inimeste jälgimine. Kuigi need tegevused saavad võimalikuks ning on ka ettekujutatavad ruumis koos selle tingimuste ja piirangutega,¹⁶ ei ole nad otseselt ruumist sõltuvad. Sotsiaalse interaktsiooni ruumilisusega on tihedamalt ja täpsemalt seotud selline teoreetiline mõiste nagu *koht*, mis sisaldab nii ruumilisi, sotsiaalseid, kultuurilisi kui ka ajalisi tegureid.¹⁷ Terviklikule sotsiokultuurilisele nähtusele viidates on Supilinn interaktsiooniline koht, ent seejuures ruumiliste tingimustega suhteliselt vabalt seotud. Supilinna puhul idealiseeritavaid käitumismustreid võib leida Tartus ka planeeringu ja arhitektuuri poolest väga teistsugusest Hiinalinna linnaosast ning teisalt, nagu Supilinna identiteediloomes rõhutatakse, ka külakeskkonnast, mis omakorda erineb nii oma ruumiliste tingimuste kui ka tegevuste poolest.

Supilinna objektiveerimine linnaplaneerimise ja identiteediloomes alustalana

Supilinna identiteediloomes on olulisel kohal sümboliline ruum – nimetamine linnaks (iseseisvaks linnaks, mitte linnaosaks!), paiknemine üldisemas semiotiseeritud ruumis linna keskuses (!) või selle kõrval. Teisalt on tähtis ka keskkonna tajuline tunnetuslik eripära, sh rütmilisus. Ometi on need mõlemad aspektid aktualiseeritud selle kaudu, et nad on rakendatud planeerimisparadigmasse. Supilinna avalikkusele suunatud identiteediloomes¹⁸ keskendub suuresti sellistele üksustele nagu majad, hoovid, park, mänguväljak jms ruumielemendid ning sündmuste loomisele ja eksponeerimisele. Ruumiobjektide ja sündmuste esiletoomise kaudu viiakse oma identiteediloomeprotsess iga-

15 Vt nt Monumentaalne konflikt: mälu, poliitika ja identiteet tänapäeva Eestis. Koostanud P. Petersoo ja M. Tamm. Tallinn: Varrak, 2008.

16 Nii korrastab kohtumiste ja läbipääsude materiaali-ruumiline võimaldamine ja piiramine sotsiaalset interaktsiooni, vt Hillier, B., Hanson, J. 1993 [1984]. The Social Logic of Space. Cambridge: Cambridge University Press.

17 Vt nt Relph, E. 1976 [1980]. Place and Placelessness. London: Pion Limited.

18 Jälgitav eelkõige Supilinna Seltsi väljaandes Supilinna Tirin ning sellistes tegevustes nagu Supilinna päevad ja linnaplaneerimisprotsessides osalemine.

päevaelu keskkonnaga samastumise tasandilt teisele tasandile, kus, toetudes ühiskonnas levinud arusaamale linnaruumist ja selle tunnustest, kehtestatakse universaalsena oma identiteediloomega seotud arusaam Supilinnast. Selle teadmusliku reaalsuse konstrueerimise üheks vahendiks on keskendumine äratuntavate objektide loomisele füüsilises linnaruumis ning linnaruumi esitustes – nii majad, hoovid, sündmused, käitumisviisid kui ka „miljö“ kujunevad ühiskonna jaoks justkui üheselt määratletavateks ja ühtlasi Supilinna defineerivateks nähtusteks.

Kuigi Supilinnas puuduvad mitmed traditsiooniliselt linnalisi funktsioone esindavad objektid, nagu kool, lasteaiad, pühamud, restoranid-kohvikud, turg jt, võiks siiski välja tuua kaks traditsiooniliselt linnaliseks peetavat objekti. Üheks tüüpiliseks linnalisuse tunnusobjektiks võiks siin pidada Herne poodi. Ehkki Herne pood on kuulus kogu Tartus ning annab oma ööpäevaringse lahtiolekuga ka piirkonna rütmiderepertuaarile suurlinnalist lisa, siis linnaosa iseseisva varustusfunktsiooni täitmine jääb poel teisejärguliseks. Arvestades asjaolu, et Herne pood keskendub esmatarbekaupade, mõnuainete ja valmistoitude sortimendile, ning ka Herne tänava sillutatud kõnniteedega ja valgustusega kujundust, võiks otsida siit teist linnalise funktsiooniga seotud objekti, nimelt promenaadi. Ometi toimib Herne tänav pigem magistraalina Supilinna-siseselt ja ühenduses Tähtvere spordipargiga ning promenaadi jalutajate, einestavate seltskondade ja pealtvaatajatega võib pigem leida Emajõe-äärsest kergliiklusteelt. Viimane jääb aga juba Supilinna ruumilisele piirile ning, pidades silmas linna vormi mõju linna kohta tekkivale kujutelmale¹⁹, võib seda Supilinnaga visuaalselt ja liikumisvõimalustelt vähe ühendatud teed pidada pigem Emajõe kui Supilinnaga tunnetuslikult seotuks. Erandiks on siin siiski Supilinnast lähtuvad teekasutajad, kelle jõe äärde tuleku intensioon (näiteks Supilinnas asuvast kodust jalutama või pingil sotsialiseeruma tuleku tegevuses) ning ruumis orienteerumise lähtepunkt võiksid luua neile tihedama ruumitunnetusliku seose kõrvalasuva linnaosaga.

Supilinna linnaruum on objekteeritud nähtusena oluline linnaplaneerimisvaldkonnas, ent ka linnaosa institutsionaliseerimises. Piirkonna institutsionaalse eksistentsi eest seisev Supilinna Selts määratleb Supilinna oma põhikirjas esmalt nimelt n-ö objektiivse ruumi (ehk eelnevalt määratletud, tunnustatud, nimetatud ja äratuntud ruumiosade) kaudu: „Supilinn kujutab endast käesoleva põhikirja mõttes Tartu ajaloolist äärelinna, mis piirneb: Emajõe; keskaegse linnamüüri asemega Kroonuaia ja Laia tänava vahel; Tähtvere

19 Meenutades näiteks Kevin Lynchi linnaruumiuurimise klassikasse kuuluvat tööd: Lynch, K. 1960. *The Image of the City*. Cambridge, London: The MIT Press.

mäega; Tähtvere mõisa juurest Emajõe lõunakaldal oleva ujula juurde viivaallee ja supelranna tagapiiriga.”²⁰

Vaadates piiride kaudu defineerimise kõrval Supilinna identiteedi ja kujutelmale loomist nii Supilinna Seltsi tegevuse ja väljaannete kui ka muude piirkonnateemaliste seisukohavõttude kaudu, võiks öelda, et püütakse objektistada n-ö supilinnalikkude elu. Siit ilmneb ka teatav vastuolu elanike praktikate ja Supilinna seltsi aktivismi vahel. Objektistatud kvaliteetruumi loomise kaudu muudetakse piirkonda atraktiivsemaks potentsiaalsetele elanikele „miljööväärtusliku keskkonnana kesklinna lähedal“. Ent loodava ruumiga kaasnevad interaktsioonimustrid ning ruumi n-ö sisse kirjutatud reeglistik (olgu siis formaalselt kehtestatud või naabrite eeldatud renoveerimisreeglid või käitumisjuhised, nagu ruumikujunduse viitavus ettenähtud kasutusele) on kohalikest traditsioonilistest mustritest ja reeglistikest oluliselt erinevad. Tulemuseks võib olla olukord, kus linnaruumi vorm on suuresti säilitatud tinglikul ajaloolisel kujul ning sellele omistatud väärtustest (nt romantilisus ja inimlikkus) ajendatud uuenev sootsium hakkab praktiseerima oma konstrueeritud ideaalkultuuri.²¹ Mõnd oma ihaldatud ideaali Supilinnas ära tundes projitseerib uuenev sootsium ka ülejäänud osa oma maailmapildist Supilinnale ning üksikute tunnuste kaudu seniste elumustrite kogumiga justkui samastudes suuresti asendab need. Nii tekib uuenenud „supilinnalisus“ kui ökoelu hajutatud puitkorterelamutes keset risti-rästi tarastatud parkimisala, lapsed mängivad endiselt tühjadel tänavatel ja hoovides, naabrid vestlevad ja valvavad üksteist, öuel juuakse ja tervitatakse nii tuttavaid kui ka võõraid, kes rohkem ja kes vähem viisakalt. Kuigi paljud vaadeldavad käitumised ja ruumivormid paistavad katkematute traditsioonidena, on ühelt poolt tegu vanade tegevuste jätkamisega uutmoodi kontseptualiseeritud funktsionaalsusega ruumis (siit ka võimalus ruumikasutusteemalisteks konfliktideks) ning teisalt järjepidevuse sihiliku loomisega kohalikule identiteedile vastavate tunnuste markeerimise ning tegevuste institutsionaalse ellukutsumise kaudu (ilmekaks näiteks on siinkohal Supilinna Tirinas ilmunud üleskutse üldlase teretamise juurutamiseks Supilinna eripärana²²).

20 Supilinna seltsi põhikirja. 2002, muudetud 2008 Kättesaadav: <http://www.supilinn.ee/selts/pohikirja> (24.07.2012).

21 Linnaruumi kui kultuuriruumi ja sootsiumi ideaalkultuuri väljenduse seoste kohta vt Randviir, A. 2010. *Ruumisemiootika: tähendusliku maailma kaardistamine*. Tartu: Tartu Ülikool.

22 Haamer, N. 2012.

Linnaruumiloo me kultuuriloo me protsessina

Kuigi Supilinna sümbolruum on justkui väheldane, on siin vihjatud võimalikust arengustsenaariumist näha, et Supilinna praegune arendamine järgib üht tänapäevase linnakultuuri ideaali – ideaali, kus põimuvad ühelt poolt ammune arusaam linnast kui kultuuri lättest, mida on vaja säilitada ja selle juurde tagasi pöörduda, ning teisalt kultuuri- ja looduskeskkonna jätkusuutlik arendamine. See kooslus toob kohaliku identiteediloo me keskmesse väljakutse ühendada mõneti vastuolulised alusideed Supilinnast kui „linnast” ja kui „külast”. Siit ilmneb ka, kui aktuaalne on linnaruumi mõtestamise viiside mitmekesisus. Igas linnaruumis eksisteerivad korraga nii tajulise, objektiivse kui ka sümbolilise ruumi mõõde, ent Supilinna puhul on hetkel tähelepanuväärne erialuseliste linnaruumimõistmiste loomine. Selline dünaamiline riskasutus võiks luua vastuolulise, isegi desintegreeritud linnaruumi kujutelmade, praktikate, kirjelduste ja materiaalse ruumi tasandil. Ometi on tegu aktiivse kultuuriloomelise protsessiga, kus kohtuvad erinevate subjektide erinevad mälukihistused ning ideaalid ja arusaamad tegelikkusest ning kus need aktualiseeritakse. Kultuuriloo me leiab omakorda väljenduse ning materialiseeritud põlistatuse ruumiloo mes. Kuigi ruumilist korrastamist võib pidada üheks kultuuri peamiseks teemaks, on Supilinnas ja selle ümber toimuv dominantselt ruumikeskne, mistõttu varitseb Supilinna kohal oht muutuda supilinnaliku objektiivse ruumi ekspositsiooniks, kus linnaline eluprotsess ja jagatud sümbolid jäävad vähetahtsaks.

Tiit Remm, TÜ semiootika doktorant ja assistent: „Minu uurimisala on linna tähendustamised ning ruumi mõtestamine nii linna- kui ka ühiskonnateooriate kontekstis. Supilinn on seejuures olnud üheks kohalikuks näitematerjaliks, mis ka linnasemiootika kursuse tudengeid elavalt kõnetab. Minu isiklik seos Supilinnaga on olnud mitmekesine, enamasti küll juhuslik, sageli möödumisenä teel randa.”

Kasutatud kirjandus

- Eco, U.** 1986 [1968]. Function and sign: Semiotics of architecture. – Gottdiener, M., **Lagopoulos, A. Ph.** (eds.), The City and the Sign: An Introduction to Urban Semiotics. New York: Columbia University Press.
- Haamer, N.** 2012. Tere, kallid kaassupilinnased! – Supilinna Tirin nr 10.
- Hillier, B., Hanson, J.** 1993 [1984]. The Social Logic of Space. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hiob, M.** 2010. Aeg võib tuua Supilinna kohale ohte. – Supilinna Tirin nr 8.
- Lagopoulos, A. Ph.** 1987. Urban and regional semiotics: A multidisciplinary discussion. – Sebeok, T. A., Umiker-Sebeok, J. (eds.). The Semiotic Web. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Lefebvre, H.** 2009 [2004]. Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life. New York, London: Continuum.
- Lillo, K.** 2010. Tule Supilinna päevadele. – Supilinna Tirin nr 8.
- Lotman, J.** 1999 [1984]. Peterburi sümbolika ja linnasemiootika probleeme. — Lotman, J. Semiosfäär. Tallinn: Vagabund.
- Lynch, K.** 1960. The Image of the City. Cambridge, London: The MIT Press.
- Monumentaalne konflikt: mälu, poliitika ja identiteet tänapäeva Eestis. Koostanud P. Petersoo ja M. Tamm. Tallinn: Varrak, 2008.
- Mumford, L.** 1938. The Culture of Cities. New York: Harcourt, Brace & Co.
- Randviir, A.** 2010. Ruumisemiootika: tähendusliku maailma kaardistamine. Tartu: Tartu Ülikool.
- Relph, E.** 1976 [1980]. Place and Placelessness. London: Pion Limited.
- Remm, T.** 2009. „Alguse” ja „lõpu” kui linna kirjeldamise vahendite kuulumisest linna juurde. – Acta Semiotica Estica nr 6.
- Scollon, R., Scollon, S. W.** 2003. Discourses in Place: Language in the Material World. London, New York: Routledge.
- Supilinn minu elus.** Koostanud H. Valk. Tartu: Supilinna Selts, 2006.